

Pohlednice z manévřů

Sběratelská záliba někdy přinese zájemcům do rukou i historicky zajímavé drobnosti. Tak autor příspěvku, shodou okolností a s časovým odstupem, zakoupil dvě pohlednice, které odeslali 29. srpna 1930 důstojníci československé armády, účastníci se manévřů na Českomoravské vysočině v bezprostředním okolí Polné.

První pohlednice, adresovaná do Brna, byla odeslána přímo z Polné. Doposud neznámý odesílatel, podepsaný pouze jako „Otta“, v krátkém vzkazu zřetelně dává najevo, že Polnou dobře zná a žijí zde jeho příbuzní. Kromě odesílatele podepsali pohlednici ještě čtyři důstojníci, zařazení u pomocných služeb armády. Z nich se podařilo určit zejména generála zdravotní služby MUDr. Josefa Pícka (1874–1950), který v té době působil jako přednosta zdravotní služby Zemského vojenského velitelství v Brně a byl pověřen zajištěním zdravotní služby nad celými manévry; do penze odešel roku 1935, ale ještě v rámci mobilizace československé armády roku 1938 byl z výslužby nakrátko povolán jako přednosta zdravotnické služby III. sborové oblasti. Další dva podepsaní důstojníci byli zařazení u intendační služby (logistika): plukovník Eugen Machač (*1876) a major Richard Kindermann (*1892). První z nich byl pověřen zásobováním celých manévřů; za mobilizace roku 1938 byl již z výslužby povolán do funkce přednosty intendační služby IV. sborové oblasti. Druhý působil u 1. horské brigády a v průběhu manévřů měl na starost zásobování 1. (pražské) jezdecké brigády; v době mobilizace roku 1938 sloužil stále v aktivní službě jako přednosta intendační služby III. armády v hodnosti plukovníka. Jméno posledního podepsaného důstojníka v hodnosti majora zůstává nečitelné.

Druhá pohlednice, odeslaná ze Šlapanova do Týniště nad Orlicí, je podepsána blíže neurčitými štábním kapitánem Vondráčkem, poručíkem Procházkou a dalšími třemi důstojníky nečitelných příjmení, dvěma v hodnosti poručíka. Obsahuje poněkud svérázný vzkaz „*Pozdrav z manévřů a trochu opožděný dík za Váš „miloučký pozdrav“ zasílají hodinu před bojem. Neumřem na slámě, padneme na poli, a nepadneme-li, au revoir.*“ Dobrou náladu důstojníků nasazených při manévrech dokládá i satirické označení adresáta „*Záhadná trojka V.J.M.*“ – je s podivem, že pošta takovou zásilku vůbec doručila.

*

Obě pohlednice jsou malými doklady z rozsáhlých manévřů československé armády, které se konaly v srpnu a září 1930 na různých

místech republiky – manévrové období započalo na severní Moravě, kde se mezi 19. a 21. srpnem měla utkat 7. pěší divize olomoucká s 8. pěší divizí opavskou, od 22. do 25. srpna měly následovat manévry na Slovensku 9. a 10. pěší divize s horskou brigádou, na 26. až 28. srpna byl plánován průběh manévrů ve východních Čechách mezi litoměřickou 3. a královéhradeckou 4. pěší divizí, od 30. srpna do 2. září se měly konat manévry na Českomoravské vrchovině mezi českobudějovickou 5. a 6. brněnskou pěší divizí, poté 3. až 6. září měly proběhnout manévry v obvodu košického zemského velitelství mezi 11. a 12. pěší divizí s horskou brigádou (těmto manévrum měl přihlížet i prezident republiky T. G. Masaryk) a manévrové období mělo být zakončeno 3. až 6. září utkáním pražské 1. a plzeňské 2. pěší divize.¹

Oproti jiným letům, stala se právě v srpnu 1930 dějištěm vojenských cvičení i Polná s blízkým okolím. Předmětné manévry na Českomoravské vrchovině v oblasti ohraničené řekami Sázavou, Svratkou a Jihlavou řídil z velitelství ve Velkém Meziříčí zemský vojenský velitel v Brně armádní generál Sergej Vojcechovský (1883–1951) s velitelem štábu plukovníkem Františkem Kammem, českobudějovické 5. divizi velel brigádní generál Václav Kopal (1882–1935) – pozdější zemský vojenský velitel v Brně, brněnské 6. divizi pak velel brigádní generál Čeněk Panzner (1875–1932). Zvláštností manévrů se stalo nasazení dvou jezdeckých brigád (1. brigáda z Prahy a 2. brigáda z Brna), k čemuž došlo v Československu poprvé. Rozhodčím manévrů byl jmenován velitel dělostřelectva zemského vojenského velitelství v Brně Antonín Wach; cvičení se údajně jako pozorovatelé účastnili i náčelník hlavního štábu armádní generál Jan Syrový, generální inspektor armádní generál Alois Podhajský, a konečně místopředsedové branného výboru poslanecké sněmovny František Machník a František Toušek s poslanci Josefem Zadinou a Františkem Navrátillem.²

Jak informovala Národní politika, měla se obě vojska shromáždit v nástupních prostorách tak, aby o sobě vzájemně nevěděla, a přípravy ke srážce aby se podobaly co nejvíce reálným válečným poměrům; cvičení měla být konána tak, aby velitelé jednotek nebyli svazováni

¹ Národní politika, roč. 48, č. 225, 17. 8. 1930, s. 4.

² Venkov, roč. 25, č. 206, 2. 9. 1930, s. 4. Ke ztotožnění důstojníků a získání dalších informací o nich byly použity zejména přehledy československé generality, zpracované s využitím kvalifikačních listin Vojenského ústředního archivu v Praze, zveřejněné na serveru Fórum válka – dostupné online z [https://forum.valka.cz], a dále příspěvek Minařík, Pavel; Šrámek, Pavel: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize*. Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství. Historie a vojenství, roč. 1997, č. 5, s. 94–130 – aktualizovaná verze dostupná online na serveru Vojenství z adresy:

[http://armada.vojenství.cz/predvalecna/personalie/5.htm].

přesnými instrukcemi, ale byl jim ponechán prostor uplatnit svůj úsudek o situaci na základě průzkumu jejich vlastního jezdeckta, letectva a jiných složek a ukázat iniciativu a samostatnost v rozhodování.³ 6. divize, pro přehlednost označována jako červená, nastoupila v prostoru jižně od Německého Brodu; spolu s ní se právě v Polné rozložila „červená“ jezdecká brigáda pod velením brigádního generála Ladislava Zbořila (*1876),⁴ podporovaná obrněnými auty a hraničáři. Jak informoval tisk, vnesla jezdecká brigáda *„ruch do tichého města, kde se vojsku dostalo ochotného přijetí. Pro mnohého z účastníků manévru byla Polná se svým pěkně řešeným náměstím a zajímavými stavitelskými památkami příjemným překvapením. Manévry vedou do končin, které sice dnes leží mimo turistický ruch, ale mají z čeho odměnit toho, kdo si sem namířil...“* Redaktor v Polné ještě pochválil architekturu děkanského chrámu a hrad s muzeem a nechal otisknout i dvě polenské fotografie.⁵ Zprávu evidentně od téhož redaktora otisklo i periodikum Venkov, které hodnotilo oblast manévru jako bramborářskou krajinu s drsným podnebím a špatnou železniční sítí.⁶ Polenský kronikář Břetislav Rérych uvádí, že ve čtvrtek dorazila do města obrněná vozidla a tanky, rádiová stanice, jezdeckto a dělostřelectvo. *„Obecenstvo po celou noc sledovalo na přeplněném náměstí ruch československé armády, podívání, které v těchto rozměrech od války pruské roku 1866 nevidělo.“*⁷

Noviny si všímaly také nasazení letectva, jehož výkony přitahovaly pozornost diváků venkovských obcí. Jak zaznamenal Břetislav Rérych: *„...polenská lokálka přivezla neobyčejně dlouhý vlak leteckého oddělení, které do rána postavilo u Novým Dvorů celou osadu leteckých hangárů, zařídilo za Ovčínem holubí poštu. Do hangárů přiletěla bezvadným letem vojenská letadla. Následující dny 6–8 letadel konalo výzvědnou službu, provádělo akrobacii nad městem...“* Mezi leteckými důstojníky prý diváky zaujaly zejména výkony kapitána Karla Brázdy, pozdějšího držitele několika světových rekordů ve výškovém létání. Množství zájemců se následně přesouvalo do Nových Dvorů, kde jim letci na provizorním letišti ochotně vysvětlovali zařízení letadel (pravděpodobně z této události pochází společná fotografie armádních

³ Národní politika, roč. 48, č. 230, 22. 8. 1930, s. 2.

⁴ Břetislav Rérych v pamětní knize města Polné patrně nesprávně uvádí, že jezdecké brigádě velel generál Bedřich Homola, který ale v době konání manévru velel 14. pěší brigádě v Kroměříži.

⁵ Národní politika, roč. 48, č. 239, 31. 8. 1930, s. 2.

⁶ Venkov, roč. 25, č. 205, 31. 8. 1930, s. 3.

⁷ SOkA Jihlava, Archiv města Polná, i. č. 269 – Pamětní kniha města Polné 1914–1934, pag. 311.

letců s polenským učitelem Václavem Kouklíkem, záložním důstojníkem a bývalým legionářem). Letectvo se v Polné uplatnilo ještě v závěru manévrů v neděli, kdy byl nad městem sveden souboj letadel obou „nepřátelských“ divizí. Obecenstvo se pak s letci rozloučilo v hotelu u nádraží projevem starosty Jindřicha Volence.⁸

Cvičení, kterého se zúčastnilo na 25 000 vojáků a 8 000 koní, začalo po půlnoci 30. srpna. Červená 1. jezdecká brigáda přes Polnou postoupila k Záborné, kde se shromáždila a následně před 6. hodinou ranní obsadila Velké Meziříčí a pokračovala k Velké Bíteši; z velitelství modré 6. divize brněnské však byla do tohoto prostoru vyslána též 2. jezdecká brigáda pod velením brigádního generála Josefa Vamberského (1878–1939), která Velké Meziříčí po poledni dobyla zpět. Odpoledne pak probíhaly mezi oběma stranami boje po celém úseku 30 kilometrů dlouhé fronty; navrch měla nakonec patrně česká „červená“ divize, které se posledního dne podařilo postoupit severně od Velkého Meziříčí a donutit modrou moravskou divizi k přeskupení

Sedící druhý zleva škt. Václav Kouklík z Polné a další neznámá osoba v civilním oděvu mezi skupinou armádních letců na provizorním letišti u Nových Dvorů, 27. srpna 1930 (Městské muzeum Polná, Po-20/B/4310)

⁸ Tamtéž, pag. 311–312.

dělostřelectva. Redaktor Venkova poznamenal, že nepřehledný lesnatý terén poskytoval jezdecktu možnost nepozorovaných rychlých manévřů a často nastávaly nepřehledné bojové situace. Cvičné boje byly ukončeny 1. září po 17. hodině; poslední dějství se odehrálo v okolí Hodiškova útokem dvou pěších pluků červeného (českého) vojska na pozice modrých. Za účelem zásobování vojska byly zřízeny i polní pekárny obou válečných stran – červení měli pekárny v Německém Brodě, modří v Tišnově. Tiskem bylo oceněno zejména zvládnutí obtížného zásobování rychle rozvinutých jezdeckých brigád, operujících na rozsáhlém území, a také nasazení mladších četníků k úkolům polního četnictva pod velením štábního kapitána Bohdana Ševčíka (*1894). Hodnocení manévřů proběhlo na výšině Vejdoch u Nového Města na Moravě dne 2. září pod vedením ředitele manévřů, generála Vojcechovského, načež manévry slavnostně ukončilo defilé 6. divize u Radešína poblíž Bobrové.⁹

Další větší manévry, konané na Českomoravské vrchovině v roce 1934, se Polné výrazněji nedotkly. Zvláštní tečkou za proběhlými manévry však přece bylo zatčení bývalého rakouského důstojníka a také impresária cirkusu z Vídně Andrease Lichtenheimera polenským četnictvem pro podezření z vyzvědačství – Lichtenheimer, hovořící pěti jazyky, prý byl manévrujícímu vojsku neustále v patách, sledoval jeho pohyby a podezřeje se vyptával na různá zařízení a zbraně. Byl dodán do vazební věznice Krajského soudu v Kutné Hoře.¹⁰ Je patrné, že manévry vždy přinášely do zaběhnutého života města podivuhodné situace.

Vlastivědný výzkum obcí s českými menšinovými školami roku 1921

(část třetí)

Dobronín

Elaborát sestavil a Okresnímu školnímu inspektorátu v Německém Brodě dne 2. prosince 1921 odeslal Karel Pravda, správce české menšinové školy (jednotřídní školy obecné) v Dobroníně.

⁹ Národní politika, roč. 48, č. 239, 31. 8. 1930, s. 2; Venkov, roč. 25, č. 207, 3. 9. 1930, s.

4.

¹⁰ Národní politika, roč. 52, č. 275, 6. 10. 1934, s. 3.

Dobrodín: Úřední název naší obce jest Dobrodín. K ní patří ještě osada Filipov, jihozápadně od Dobrodína, se kterou tvoří jednu politickou obec zvanou Dobrodín. Filipov zvaná jest zdejším lidem Chaloupky.

Dle sčítání lidu v roce 1921 má osada Dobrodín 618 obyvatel, z nichž je 346 mužů a 272 žen. Dle národnosti je 325 Čechů, 283 Němců a 7 Slováků, pak 3, o jejichž národnosti není úřední šetření na základě falešných údajů udaných při sčítání s nimi skončeno. Jsou ale rození Češi. Dle náboženství je 579 římských katolíků, 28 bez konfese, 6 evangelíků reformovaných a 5 československých.

Filipov má 59 obyvatel, z nichž je 28 mužů a 31 žen. Dle národnosti 53 Němců a 6 Čechů, dle náboženství 59 římských katolíků.

Osada Dobrodín skládá se z vlastní osady, ležící na silnici mezi Polnou a Štoky, a několika částí rozložených při téže silnici obojím směrem jak k Polné, tak ke Štokům, resp. ke stanici dráhy Polná-Štoky. Směrem k Polné náleží k Dobrodínu cihelna zvaná Midrhulec, vlastnictví německého továrníka Körna ze Staré Hůry, ležící při silnici asi 1,5 km jihovýchodně od Dobrodína.

Směrem ke Štokám náleží k Dobrodínu asi 0,5 km západně při silnici skupina 4 domků zvaná Červená chalupa, asi 150 kroků po silnici západně továrna firmy Inwald a spol. s domem pro úřednictvo, domkem pro ponocného a domem pro dělnictvo – Kasárna zvaným. Pár kroků západně od továrny leží na návrší kolonie dělnických domků zvaná Na Praze a vedle ležící stanice dráhy Polná-Štoky. Osada Filipov tvoří jeden celek s jednou samotou zvanou Pazderna. Obyvatelé obou osad jsou zde usazeni trvale, neodcházejí v letních měsících na jiné práce jinam, neb mají dosti zaměstnání zde.

Vlastní osada Dobrodín leží na náhorní rovině, mající mírný svah od východu k západu k Zlatému potoce asi 5 km jihovýchodně od města Polné. Filipov je na téže rovině asi 1,5 km jihovýchodně od Dobrodína.

U Filipova vyvěrá potůček tekoucí kolem Filipova, vtéká do Dobrodína, protéká 3 rybníky na návsi a odtéká směrem západním k Německému Šicendorfu, kdež se vlévá do Zlatého potoka. Stavení osady Dobrodína stavěny jsou při silnici, tvořících obvod obdélníka – návsi, jehož délky tvoří severovýchodní a jihozápadní strany. Náves je vyplněna z větší části třemi rybníky, ostatek pastvinou. Uprostřed pastviny stojí osamocena budova české a německé školy. Veškerá stavení stavěna jsou po vnějších stranách silnice, takže tvoří čtyři řady stavení, z nichž severozápadní strana není celá zastavěna. Při severovýchodní straně je mimo školní budovy ještě jedno stavení na vnitřní straně obvodu. Veškerá stavení mají stejný ráz a možno říci, že v rozměrech není velkých rozdílů. Jen šest baráků liší se svými rozměry. Stavení stavěna jsou dosti vysoko nad hladinou rybníků, takže o nějaké záplavě zde nelze mluvit, nehledě k tomu, že tak malý potůček nemůže

ani přinést takové množství vody. A v případě zvláště mimořádném je zde dobrý odtok a spád. Hůře je tomu v části Kasárna zvané, kdež právě kolem továrny teče Zlatý potok a právě před továrnou stékají se dvě vody, a to od Ždírcu a Stríteže. Při jarních povodních přichází zátoka zmíněné části. Případ ten je dosti řídký, neb k tomu musí býti mnoho vody.

Před větry není osada mnoho chráněna. Snad okolní lesy chrání poněkud osadu, ale přesto západní a zvláště severní větry jsou zde velmi časté.

Filipov je ještě více chráněn před záplavou, než Dobrodín. Stavení jsou jednak od potůčku vzdálena, a pak půda, na níž stojí řada stavení, stoupá od potůčku. Co se týče větrů, platí o Filipově to, co o Dobrodíně.

Názvy polí, luk, lesů jsou většinou německé, jelikož čeští hospodáři nejsou zde dlouho usazeni a ti, kteří zde byli, přizpůsobili se většině německé. Některé názvy jsou již české. Z lesů používá se názvů Novodvorské lesy dle osady stejnojmenné, Farský les dle majetníka lesa, rovněž tak Najbaurů. Dále je zde Cíp a Holotympl. Z názvů polí jsou to: Kvíra, Chudebedl, Na klíně, Rudlout, Na lipce, Pustovícen. Luka: U rybníku, Suché louky, Za drahou, Nojčípl, Katowicsen, U pazderny. České názvy začínají se dost uplatňovat a i v těch německých jménech je znáti přimíšenou češtinu.

Nejspodnější vrstvy půdy, na níž jsou pozemky, a osady obě tvoří rula a žula. Vrchní vrstvy jsou z doby naplavenin diluviálních. Původně byla krajina úplně zalesněna. Louky jsou ostré (většinou zarostlé ostricí). Jen nejlepší louky mají také květiny a z těch viděti je jen blatouch, chudobky a řeřicha. Hvozdíkovitých je velmi málo. Častá je zde: knotovka, smolnička nachová, silenka nachová. Na větších místech roste sasanka bílá a několik druhů pryskyřníků. Ze vstavačovitých roste zde vstavač obecný a širolistý. Z pyskatých: hluchavka bílá, dosti vzácně zběhovec plazivý. Z rozrazilů: rozrazil obecný. Z křížatých: barborka tuhá, ohnice, řepka olejka. Ze složnokvětých: kopretina, jestřábník, pampeliška. Z drsnolistých: kamejka rolní, vzácně kostival lékařský, hadinec a pomněnka bahenní. Na květenu je zde krajina dosti chudá. I stráně jsou pusté. Jsou tam jen šípky. Proto také je zde málo včel, neb není pro ně potravy, neb ani na polích nelze seti medové rostliny, neb je půda pro ně příliš těžká.

Ptactvo je hojné. Ze zpěvavých skoro všichni. Ze škůdců hojně vran, ostrůžů a poštolek. Na kamenitých stráních je hojně zmijí a ještěrek.

Zvěře: zajíců a koroptví je málo. Rovněž tak ryb. Z ryb žijí zde bělice, řízek (lidové označení hrouzka, pozn. redakce), okoun, jelec, řídká je štika. Rak je vzácný. Jak zvěř, tak ryby mají zde mnoho škůdců, zejména mezi lidmi.

Typ obce: Jak již výše řečeno, má vlastní osada Dobrodín podobu obdélníku. Stavení stavěna jsou tak, že štítem je stavení obráceno do návsi. Jen v sedmi případech jsou stavení obrácena bokem do návsi. Stavení stavěna jsou jedno vedle druhého. Mezery mezi nimi tvoří dvůr, který je do návsi ohražen zdí s velkými vraty, neb zahrada mající šířku průčelí domu. Typ obdélníku diktován je silnicemi spojující okolní vesnice, které ještě s jednou cestou tvoří obdélník a zároveň obvod návsi.

Původní obec začínala v severozápadním rohu vsi a pokračovala směrem východním až do čísla 16. Pak byla osazovaná strana protější a šířky obdélníku. V poslední době šíří se obec směrem severozápadním směrem ke stanici Polná-Štoky, okolo níž soustředěn je místní průmysl sklářský.

Filipov tvoří jedna řada stavení při cestě vedoucí od jihovýchodu směrem severovýchodním, kterýmžto směrem se vesnice také šířila. Stavení stavěna jsou týmž způsobem, jako v Dobrodíně.

Kaple ani kostela obě osady nemají, jsou přiřazeny do Ždírcu.

Osada Dobrodín má čtyři rybníky. Tři rybníky jsou na návsi, jeden „Valchařský“ zvaný nedaleko stanice Polná-Štoky. Jmenované tři rybníky na návsi činí dojem, že to byl vlastně rybník jeden, z něhož postupem času povstaly tři menší, mezery mezi rybníky, kde jsou pastviny, jsou jen o něco málo vyšší než hladina rybníků. Též hloubka rybníků ukazuje, že to byl dříve rybník jeden.

Komunikační spojení osady je velice příznivé. Osada je spojena okresní silnicí s nejbližší vesnicí Německým Šicndorfem, na kterou je hospodářsky vázána a i s nádražím Polná-Štoky. Mimo spojena je takto i s nejbližšími okresními městy Polnou a Štokami a se všemi okolními osadami mimo Nové Dvory a Filipov, do kterých vedou slušné cesty, úplně vyhovující. Silnicí do Stříteže spojena je osada okresní silnicí se silnicí státní Jihlava-Německý Brod.

Filipov je komunikačně vázán na okresní silnici Dobrodín-Polná, se kterou je spojen dvěma cestami na oba směry. Nejdůležitější je ovšem blízkost stanice dráhy severozápadní. Poštovní a telegrafní úřad je v blízkém Německém Šicndorfu 12 minut vzdáleném.

Stavení: Veškerá stavení jak v Dobrodíně, i ve Filipově jsou výstavná. Statky vyznačeny jsou širokými štíty, kterými jsou obráceny do návsi. V průčelí jsou 3–4 okna. Grunty jsou všechny úplně uzavřené. Většinou skládají se z velkého stavení, jehož polovina směřující do návsi je obytným stavením, druhá polovina jsou stáje na koně a dobytek.

Sousední stavení je odděleno dvorem, jehož hořejší šířku tvoří stodola a druhou šířku k návsi zeď s vraty mezi vlastním a sousedním obytným stavením. Chlív na vepřový dobytek a drůbežník je při stěně

sousedního obytného stavení, neb pokračováním stájí ke stodole. Každý statek má dva východy. Jeden do návsi a jeden za humna.

Úplně nového statku zde není. Rovněž dřevěného statku zde není. Všechny jsou zděné. Vepřovic se neužívá.

Proti zimě chrání obyvatele okna, jichž skuliny ucpávají mechem, na dveře přibíjejí uvnitř pytlový povlak vycpaný senem. Chlévy koz a prasat obkládají listím, neb suchým hnojem. Téměř každé stavení má na svém štítě letopočet stavby, neb poslední přestavby stavení. Nápis nachází se na jednom stavení a pochází z roku 1681. Nahoře ve štítě je jakýsi reliéf P. Marie, kterou drží dva andělé. Pod nimi je nápis: "Chraň Bože od všeho zlého tento dům" a pod tím letopočet 1681. Začáteční písmeno každého slova je červené, ostatní písmena jsou bílá. Stavení toto v roce 1860 vyhořelo a majetník jeho Konzbul, tchán nynějšího majetníka, dal si tento nápis na stavení udělati. V těch dobách český nápis míti na stavení bylo zde opravdu hrdinstvím. Zajímavě ale je, že nynější spolumajetnice, dcera onoho Konzbula, je mateřského jazyku vlastně německého.

Střechy kryty jsou taškami, papírem, cementovkami, břidlicí, šindelem a něco málo doškami. Nejvíce kryje se taškami a papírem. Zvláštností je, že všechny štíty jsou nahoře seříznuty.

Téměř všechny statky mají jiná jména, než jména svých majitelů. Jsou to jména majitelů dřívějších. Tak na statku Virtohajglů je Jelínek, u Virtů – Ripl, u Pryčů – Niebler, u Perů – Pečenka, u Pestaurů – Novák, u Šihajzlů – Šindler, u Stieblů – Ripl, u Webrů – Morkus, u Neubaurů – Janko, u Kurstů – Dušek, u Hazánků – Morkus, u Nimlichtrů – Michelfejt, u Riplů – Kreuz, u Konzbulů – Hintenaus, u Michlů – Hintenaus. V domku v louce postaveném bydlí krejčí. Říká se tam proto u Wiesenschneiderů.

Zvonice nachází se na střeše domku místního obchodníka uprostřed vsi a tvoří čtyřhrannou věžičku.

Obyvatelstvo: Obyvatelstvo Dobrodína lze rozdělit dle jejich zaměstnání na hospodáře a dělníky. Ve Filipově jsou příslušníci stavu rolnického. V Dobrodíně je 13 sedláků, 5 púlláníků, 5 chalupníků a 9 baráčníků. Ve Filipově je 11 púlláníků, neb jak zde se říká „čtvrtníků.“ Majetek zdejšího sedláka je od 120 měř výše. Majetek púlláníka 70 až 80 měř, chalupníka 20 až 30 měř, baráčníka nejvýše 15 měř. Půda polí je III. jakosti. Je výhodná pro pěstění brambor. Také ze všech hospodářských plodin se zde brambory nejvíce pěstují. Z půdy nejvíce je polí, pak lesů, pak luk a pastvin. Půda jednotlivých sedláků je ucelená a tvoří zpravidla jeden komplex polí, luk, pastvin a lesa. Mezi ně bývají vklíněny pozemky chalupníků, baráčníků a obce. O drobení půdy v nynější době nelze zde mluvit. Možno říci, že až na ojedinělé případy před válkou lpí zdejší obyvatelé, aby půda zůstala scelená.

Před válkou stála zde půda – míra od 60 K do 200 K dle jakosti. Nyní stojí míra od 300 K až do 1000 K.

Nynější výnosnost polí je daleko větší používáním umělých hnojiv, kterých rolníci nyní hojně užívají. Z plodin dříve pěstovaných více je len. Dnes nepěstuje se lnu tolik, ačkoliv v příštích letech bude jistě opět více pěstován. Toto poklesnutí stalo se během války, kdy zdejší hospodáři pěstovali raději obilniny. Tak na příklad každý pěstuje nyní od doby války pšenici aspoň pro svou potřebu, což zde dříve nebylo, neb na pšenici není zde půda.

Pro pasení dobytka měl každý svého pasáka, což děje se až dosud, bohužel často na úkor školy. Zato býval zde dříve pasák prasat pro celou obec. Povinností jeho bylo pásti v letních, jarních a podzimních měsících na obecních pozemcích dopoledne i odpoledne. Za to dostával za každou pasenou prasnici ročně 2 větele žita, od obce byt a kousek pole na brambory.

Sadařství se vůbec nepěstuje. Na zahradách jsou většinou stromy nešlechtěné. Je zde pro ovocné stromy špatná půda a studené podnebí. Velká chyba je i v obyvatelstvu samotném, že si ovocnářství nehledí. Snad zkouškami mohly by se najít druhy ovocných stromů, které by zde mohly existovati. Zdejší krajina má vůbec pustý vzhled, jednotvárný, jelikož má jen velice málo stromů, nejen ovocných. Rovněž včely jsou zde řídkým zjevem. Sudičů zde není.

Z řemesel vyniká nejvíce brusičství skla a sklářství. Mimo to je zde 1 kovář, 1 kolář, 1 truhlář a 1 krejčí. Ze sklářů jsou zde někteří opravdu umělci, rovněž tak u brusičů skla.

Dřevěné uhlí pálilo se dříve v obecním lese za stanicí Polná-Štoky, kdež jsou ještě dosud zbytky milířů. Sklářství je většinou v rodinách dědičné. Z řemeslníků jsou to jen skláři a brusiči, jichž řemeslo je jediným zdrojem výživy. Ostatní mají ještě každý kousek pole.

Hrnčířů a kamnářů zde není a nebylo.

Ze dřeva se po domácku vyrábí jen některé druhy hospodářského náradí. Zednictví provozují jen někteří majitelé usedlostí, a to ve volných chvílích, jako vedlejší zaměstnání.

Sítkování rozšířeno je hlavně u žen sklářů a brusičů. Počet jejich se nyní dosti zmenšil, jelikož výtěžek je poměrně malý proti dřívějšímu. Dostává nyní taková žena za udělání třech sítěk 14 K. Zručná síťářka musí je dělati celý den od rána do noci. Výdělečná zaměstnání dětí byla zde dříve silně rozšířena. Zejména ve sklárně přibírání za odnašeče skla školní chlapci a v brusírně k balení skla a jeho čištění školní děvčata. U rolníků byly dávány děti za pasáky, což ještě ve zmenšené míře panuje dosud. Tato zaměstnání působila u všech dětí velice zhoubně na tělesný i duševní vývoj dítěte. Byly to děti chudé, které byly jako laciná pracovní síla často strašně využíkovány. Následky jeví se a jeví se až

dosud ve značném počtu tuberkulozních dětí. Tak ve zdejší škole dle lékařského dobrozdání bylo loni 60 % tuberkulozních dětí. Že i morálně trpěly tyto děti, je nesporné. Prostředí, ve kterém se tyto děti během zaměstnání pohybovaly, neodpovídalo nikdy jejich věku. Školu navštívily mnohé z nich několikrát za svůj život. Stačilo, byly-li děti zapsány do německé školy.

Zlepšením sociálních poměrů dělnictva sklářského a zákonem Československé republiky o výdělečné práci školních dětí zaniklo toto zaměstnávání dětí v továrně, až na ojedinělé případy, které škola vždy ihned znemožní.

Celkově zde možno říci, že blahobyt zde rozhodně stoupá. Již dle vzhledu možno to usouditi. V poslední době provádějí se všude opravy stavení, jak zevně, tak uvnitř. Často jsou to opravy a zařízení ne snad z nutnosti, ale v zájmu pohodlí.

Les vlastní v Dobrodíně i Filipově každý sedlák.

Obec Dobrodín je jedna u nejbohatších obcí. Majetek obce je asi 600 měr lesů, 150 měr polí, 100 měr luk a 80 měr pastvin. Dobrodínští občané neplatí vůbec obecních přírážek.

Rašelina zde není.

Klimatické poměry jsou dosti drsné. Zima dlouhá, léto krátké. Vzhledem k těmto okolnostem možno říci, že jsou zde lidé fyzicky silní. Všechna zaměstnání zdejšího lidu nejsou kromě sklářů a brusičů skla tak škodlivá. V novější době čelí se též u sklářství účelnějšími zařízeními v továrně, rozdělením některých prací v huti, k tomu zkrácením pracovní doby.

Výživa obyvatelstva přichází opět do normálních kolejí. Za války musely zdejší dělnické rodiny vytrpěti strašně.

Až překvapující čistotou vynikají některé německé statky. Též v obci je dosti čisto. V dělnických koloniích mohla by býti čistota daleko lepší, účelnějším zařízením kropit, které jsou také hned při vchodu do síně.

Alkoholismus možno říci, že přece jen klesá. Zůstávají staří alkoholici, z nichž možno říci, že následkem zlepšení hospodářských poměrů jejich u nich ještě vzrostl. Mladších není však přece jen tolik jako dříve, což možno s určitostí přičísti uvědomování dělnictva.

Nejvíce porodů v obci je poměrně v březnu a dubnu. Průměrně narodí se ročně 9 dětí. Tento průměr jistě postupem času stoupne. Ročně umírá průměrně 6 lidí.

Nejstarším občanem v obci je občan Hirlukš 91 let starý, úplně zdravý a dobré mysli. Stáří toto je rodinné. Všichni z jeho rodu dožijí se vysokého stáří.

Pohyb obyvatelstva: Pohyb obyvatelstva jeví se jen v blízké cihelně a někdy v továrně. Cihláři jsou lidé většinou velice nestálí. Do zdejší

cihelny přicházejí často lidé, kteří jsou opravdu jak stěhovaví ptáci. Mnozí z nich tímto způsobem procestovali mnoho cihlen tu i v cizácku. Jinak nejeví se u zdejšího obyvatelstva zvláštního pohybu. Je zde dost práce, průměrně placené, nevyhledávají tudíž obyvatelé práce jinde. Dokud nebyl zde průmysl tak vyvinut, odcházeli někteří na práci v jarních, letních a podzimních měsících do Dolních Rakous k tamějším rolníkům. Nyní však to zaniklo dostatkem práce zde. Počet obyvatelstva stoupá stálým přílivem dělnictva do továrny. Nyní zaměstnává továrna a hutí 317 lidí, z nichž je 247 mužů a 70 žen.

Výdělek mužů zde kolísá mezi 20 až 45 korunami, u žen od 5 do 16 korun. Poláci zde nepracují.

Zelinářství je zde na tom stadiu jako ovocnářství.

Vzdělání obyvatelstva: Vzdelání obyvatelstva bylo na velmi nízkém stupni a ještě nyní jest zde mnoho k dohánění. Dobrodín s Filipovem má dle posledního sčítání 20 analfabetů. Záliba ve čtení značně vzrůstá. Z novin nejrozšířenější jsou u stavu rolnického: „Havlíčkův kraj“, „Lidový deník“. U dělnictva: „Právo lidu“ a „Rudé právo“ a jejich večerníky. Z knižní četby nejvíce oblíbena je románová četba. Nadání ve škole je průměrné. V poslední době jeví se u rodičů chvalitebná snaha, by jejich děti absolvovaly občanskou školu. Na vyšší vzdělání děti nepošílají.

Náboženské cítění jeví se u obyvatel ze stavu rolnického často ve způsobu fanatismu, zejména u Němců. Hlavní záliba jeví se v účastech na církevních slavnostech. Dělnictvo je zdrženlivé a převládá rozum nad slepou vírou. Příčinu hledati je v uvědomování dělnickým tiskem. Celkem jeví se však náboženská snášenlivost. Sektářství apod. není zde známo. Mezi dělnictvem najdou se někteří mudrlanti, kteří chtěli by řešiti dle svého rozumu veškeré sociální problémy.

Speciální názvy polí, luk, lesů apod. tu nejsou.

Stopy zaniklých vsí, hradů, mohyl apod. zde nebyly až dosud žádné objeveny. U Valchařského rybníka stojí stavení zvané „Valcha“, náležející cechu soukeníků v Polné. Tam polenští soukeníci valchovali svého času sukna. Když přestalo se zde valchovati, doznala „Valcha“ různých změn. Nejdéle byly zde tlučeny kosti na kostní prášek. Dnes slouží „Valcha“ za skladiště nepotřebných věcí z továrny.

Ze starých obyčejů při rodinných událostech udržely se některé zvyky při svatbě. Týden před svatbou musí ženich vyplatiti služebnou chasu v domě nevěsty, což stává se nějakým obnosem, který daruje chase. V den vdavek přijde ženich do domu nevěsty se svými hosty. Všechny hosty domácí lidé propustí, jen ženicha nechají státi před dveřmi venku. Družička podá mu šátek, pak mu přinese talíř oškrábaných kostí, které nabízí k jídlu ženichovi. Ženich odmítaje kosti, žádá, by mohl viděti nevěstu. Za to musí se vyplatit velkým výkupným.

Po snídani ukáží ženichovi teprve nevěstu a připnou mu svatební pentle, za čez musí opět platiti. Po požehnání rodiči snoubencům udělené, na slavnostní řeči družbovy „tlampače jinak zvaného“, vyvede jeden družba nevěstu ke dveřím, kdež zadrží ji svobodná děvčata, dokud ženich nezaplatí výkupné.

Po příjezdu z kostela tančí svatebčané v místním hostinci. Při obědě všechna jídla musí roznést družba. Nejdříve přinese prázdnou mísu, se kterou musí v hodovní místnosti upadnouti a mísu rozbít. Po obědě nastává opět tanec až do půlnoci, kdy je opět večere. Po večeri tančí se opět dál.

V dobách dřívějších dostal každý ženich nejméně hladký kožich s červenými růžemi na zádech vyšitými, jako věno z domu. Kroj tzv. „bajerák“ udržel se u německého obyvatelstva až podnes. U mužů změněn byl velký modrý kabát v krátký černý kabát a široký černý klobouk s pentlí v malý klobouk. U ženského kroje zajímavé je, jak poznat vdanou ženu. Vdané ženy mají na přední straně šněrovačky zvláštní polštářky s modrými stužkami, kdežto svobodné nemají nic.

Ze starých tanců udržel se u Němců jejich tanec „Hatcau“. Vyšivaček zde nebylo. Jen rukávce svého kroje zvané „kýtálky“ vyšivala a vyšívají posud děvčata doma.

V českém jazyku užívá se zde několik zvláštních výrazů, čistě místních. Například místo kde, říká se gre, místo jindy, jinde – indy inde, místo zstě – zsta.

František Půža

Vrchnostenské regale pálení kořalky¹

Vaření piva a pálení kořalky z obilí tvořily vrchnosti značný příjem na důchodech zajištěný tím, že měla právo své produkty vnucovati vlastním poddaným bez ohledu na jejich jakost a cenu a bez ohledu, zda je poddaní potřebují aneb zkonsumovati mohou. Polenská vrchnost vedla výrobu a obchod pivní ve vlastní režii, pálení kořalky a obchodování s lihovinami pronajímala, a to od roku 1620 výhradně židům. Byla vinopalna vystavěna v židovském městě od křesťanské části Polné odděleném, byla z té příčiny považována za domek židovský a také, jako ostatní příbytky židovské, označena římskou číslicí XV. Mezi vinopalnou a sousedním domkem byla úzká ulička, 3 střevice

¹ Příspěvek pochází z rukopisné pozůstalosti MUDr. Františka Půži, uložené v SOKA Havlíčkův Brod, fond Půža František, MUDr., Přibyslav (1885–1932).

široká, kde zimního času docházelo k častým úrazům chodců. Svolil proto vrchní hejtman Jan Kašpar Khautz dne 20. září 1755, aby majitel sousedního domku Jakob Phillip, jinak také Jakob Pullitzer zvaný, uličku zabeđnil, sklenul a ku svému obydlí přivtělil.

**Pohled na polenskou vinopalnu z tzv. rabínského plácku, kol. 1930
(Městské muzeum Polná, Po-21/B/3436)**

Od sv. Jana 1696 pronajata byla polenská panská vinopalna na tři roky Jakubu Judovi a jeho společníku Jonáši Mojžišovi Krankovi za roční nájemné 468 říšských zlatých a 20 krejcarů. Po uplynutí této lhůty byla s nimi nájemní smlouva obnovena. Podmínkami bylo stanoveno:

1) Aby nájemci čtvrtletní nájemné 117 zl. 5 kr. předem platili za oba-
polného ručení. Peníze za vydanou kořalku aby přijímal panský dů-
chodní. Nepostačí-li tyto na konci čtvrtletí na zapravení nájemného,
byli nájemci povinni rozdíl doplatiti. Při obnově smlouvy roku 1700
byl tento odstavec pozměněn. Nájemci, aby měli zač obilí kupovati
a živobyť aby se jim usnadnilo, nemuseli platiti nájemné předem. Na
konci každého čtvrtletí uzavřeli s důchodním účty, předložili mu vý-
kaz, mnoho-li kořalky panští rychtáři a šenkýři odebrali. Důchodní
přijal tento výkaz na místě hotových peněz. Nedosáhnul-li obnosu
117 zl. 5 kr., byli židé povinni při uzávěrce čtvrtletí zbytek doplatiti.
Přebytek byl jim vrácen z důchodu panského, který peníze za odebra-
nou kořalku od prodavačů vybíral.

- 2) Potřebné obilí museli si nájemci sami opatřiti a od panských úřadů je nepožadovati. Kdyby se jim přece z panských sýpek vydalo, musel je vrchní hejtman v dvojnásobné ceně zaplatiti.
- 3) Židé nájemci byli vázáni pod trestem zrušení nájmu dobrou a řádnou kořalku páliť, aby nebylo stížností od poddaných.
- 4) Odevzdají se jim v knížecí palírně stojící 4 kotle s ostatním příslušenstvím k potřebě, v kterých budou moci podle libosti kořalku páliť. Poruší-li se kotle tak, že se nehodí ku správě, opatří jim knížecí důchod nové. Menší opravy kotlů pořídí si vlastním nákladem. Budou-li chtít na více než 4 kotlích kořalku vařiti, budou si museti potřebné nádobí sami opatřiti a udržovati.
- 5) Poddaní panství polenského, přibyslavského, krucemburského a jitkovského byli povinni vzíti s každým sudem piva též kořalku, a to v době od sv. Jiří do Havla 1 ½ mázu, od Havla do Jiří 2 mázy. Z této povinnosti vyjmut byl šenk piva v knížecím domě v Polné a panský hostinec za Peklem. Leč i ony byly zavázány krýti svoji potřebu kořalky z panské palírny pod pokutou 6 říšských tolarů. Poněvadž poddaní o poutích, posvíceních, o svatbách, ke žním odebírají 6–9 sudů piva a těžkým by jim připadlo odebrati také příslušné množství kořalky, z čehož by následovalo, že vyhýbajíce se tomu, odebrali by méně piva na škodu knížecího důchodu, bylo jim ponecháno na vůli, mnoho-li kořalky při takových příležitostech vzíti chtějí. Hejtmanu ovšem uloženo poddané, pokud to je možné, k tomu přidržovati a pozorovati, jak je to možné praktikovati bez stížností poddaných (roku 1700 byl také tento odstavec nájemní smlouvy pozměněn. Důchodní měl vypočítati o počtu svatomichalském, mnoho-li kořalky připadá na odebrané množství piva rychtáři a šenkýři za celý rok. Kdo vzal kořalky méně, musel učiniti zadost panskému požadavku a vzít o posvícení zbývající část najednou. Více než předepsáno bylo šenkýřům dovoleno odebrati. Povinnost odebírat kořalku od knížecích nájemců byla rozšířena též na židovskou obec polenskou. Pod trestem 6 říšských tolarů nesměli se opovážiti dopravovati na panství lihoviny odjinud).
- 6) Pálenku dovoleno nájemcům prodávati dle běžné ceny žita. Stála-li míra žita 12 grošů, mohli prodávati máz kořalky po 10 kr., stálo-li žito 16 grošů míra, stoupla cena pálenky na 12 kr. Při ceně žita 1 zl. až 1 zl. 45 kr. byla dovolena cena kořalky 14 kr. za máz, stoupla-li žito na 2 zl. i výše, směla se pálenka počítati poddaným a šenkýřům po 16 kr. máz (míra rozuměla se moravská, která měla $\frac{3}{4}$ korce).
- 7) Kořalku bylo dovoleno vyráběti jen z dobrého obilí a materiálu, aby poddaní neměli příčiny ke stížnostem. K tomu měl hejtman dohlížeti a cenu pálenky dle ceny obilí s nájemci pokaždé smluviti.

- 8) Zbytky záparsy ponechány byly nájemcům k jich užitku, s nimiž mohli naložiti podle libosti a možnosti.
- 9) Polenský panský sládek měl nařízeno nájemce palírny podporovati letního času kvasnicemi a kaly z každé várky. Zimního času dovážely se jim z Borové, nikoliv však povozy robotními, bez náhrady sladu pšeničného neb ječmenného. Stran žitného sladu museli se židé dohodnouti se sládkem. Panský bednář měl jim dělati potřebné dřevěné nádoby jako konve, škopy a kádě (poněvadž nebyli nájemci se sládky spokojeni, bylo ve smlouvě z roku 1700 nařízeno, aby kvasnice a kaly dodávali nájemcům řádně a nefalšovaně).
- 10) Oba polenští mlynáři byli povinni nájemcům palírny sešrotovati žito, dvorskými povozy dovezené, bezplatně a bez braní mýta.
- 11) Potřebné palivové dříví do 200 sáhů dovezou jim podle dřívějšího zvyku poddaní až k vinopalně. Větší potřebu dříví museli si sami hraditi a dovézt.
- 12) Nájemci židé měli právo dohlédati, nejsou-li vesničtí šenkýři bez piva a kořalky.
- 13) Přijdou-li šenkýři pro pivo, mají pokaždé i kořalku odebrati pod určitým trestem. Nesmějí však býti zdržováni, ale pořádnou kořalkou obslouženi mají brzo býti propuštěni. Nestane-li se tak, mohou s pivem odejeti. Žádný rychtář, šenkýř neb kdokoliv jiný nesměl pod pokutou 6 říšských tolarů cizopanskou kořalku na polenské panství dovážeti, nad tož jinde prodávati.
- 14) Židovským nájemcům vinopalny přivařilo se v panském polenském pivovare ročně dvacet věder piva bez náhrady sypání a dvanáct věder za 6/8 míry ječmene na vědro. Mimo to vydalo se jim z každé várky vědro patok. Pod ztrátou této výhody a vůbec knížecí milosti bylo jim a jich ženám zakázáno toto pivo ke škodě vrchnosti a města do městských hostinců neb vesnických krčem a jiným lidem prodávati, za jiné věci vyměňovati, neb s ním obchodovati. Mělo jim sloužiti jen ku vlastní potřebě.
- 15) Bylo jim dovoleno dvě krávy s knížecím stádem na pastvu vyháněti. Jinak krmiti mohli dobytka, kolik jim bylo milo.
- 16) Byli povinni vinopalnu v čistotě držeti. Pod trestem 6 říšských tolarů nesměli zde žádného cizího žida přes den a noc přechovávat.
- 17) Nájemci židé měli dosud k opatrování dobytka děvečku křesťanku, což zavdávalo příčinu k různému podezřívání. Pod trestem 50 říšských tolarů bylo jim to zapověděno a nájemci nuceni byli zjednati si k dobytku osobu mužskou. Byli zavázáni dávat i této osobě v postním čase a v postních dnech toliko moučná jídla, koláče, nikdy však maso neb pokrmy zadělané husím sádlem. O svátcích a v neděli měli takovou osobu služebnou poslati do kostela a nepřidržovati ji k těžké práci

pod těžkým zapovídáním. Osoba mužská se u dobytka asi neosvědčila; při obnově smlouvy roku 1700 byla jim s milostivým dovolením vrchnosti dovolena k obsluze dobytka osoba ženská. Nájemci měli však se postarati a učiniti opatření, aby s ní židé žádnou pospolitost nepřestovali a smilstvo neprovozovali pod trestem smrti, dále aby tato křesťanka nedostávala v postní čas aneb v postních dnech maso neb jídla s husím sádlem a lojem.

18) Jakub Juda dluhoval za kořalku 17 zl. 42 kr. O sv. Havlu toho roku měl splatit 10 zl., zbytek o Vánocích.

19) Kdyby Jakub Juda svůj dluh řádně nezaplatil a nájemci proti všemu očekávání čtvrtletní nájemné předem nesložili, byl zámecký hejtman oprávněn jejich dům v židovské ulici zaujmouti, prodati a na ten způsob knížecímu důchodu zaplatiti.

20) V době válečné měla tato smlouva přiměřeně býti upravena.

21) Kdyby nájemci při této smlouvě setrvati nechtěli, mohli ji půl roku předem vypověděti.

Nájemní smlouva v jednotlivých bodech doznala během let jen nepatrných změn.

Roku 1743 nebyla polenská palírna pronajata jednotlivcům, ale celé židovské obci na tři roky. Obec ji pronajala soukromníkům židům. Celá obec skýtala vrchnosti více záruky za dodržení nájemních podmínek, jmenovitě platebních, nežli jednotliví židé. Obci předány byly 4 měděné kotle podle váhy. Byla je povinna po vypršení nájmu odvésti ve stejné váze a kvalitě. Vařiti kořalku směli však židé ve více kotlích, svým vlastním nákladem pořízených. Šenkýři a rychtáři byli podle starého obyčeje povinni pod pokutou 1 zl. 30 kr. s každým sudem piva odebrati zároveň tentokráte dva mázy kořalky. Kdyby se našla kořalka míchaná vodou, byla židovská obec povinna z každého mázu míchané kořalky odvést 1 zl. 30 kr. do knížecího důchodu. Od panského sládka dostali v létě v zimě z každé várky horní a dolní kaly a potřebný chmel. V panské sladovně dovoleno židovské obci nadělati si sladu ze 100 korců vlastního obilí bez všelikého podloudného počínání, jmenovitě bez mísení s obilím panským. Byli za to dlužni dáti sládkovi obvyklý poplatek sladovnický 3 kr. z každého korce. Aby nebyli zdržováni ve vaření, bylo jim každého roku po sv. Jiří přenecháno z panských sýpek 200 korců žita. Zaplatili je dle ceny obilí, jaká byla toho roku mezi Vánocemi a Hromnicemi. Šenkýř v hospodě za Peklem měl s každým sudem vzít alespoň 1 máz kořalky za stanovenou cenu. Šenkýř z panského domu byl i tentokráte povinnosti té zproštěn. Měl bráti jen tolik pálenky, kolik ve skutečnosti prodá, však pod pokutou 6 zl. nesměl bráti a prodávati cizí kořalku, ani tu od polenských měšťanů. Poněvadž obě města na panství Polná i Přibyslav měla právo

páliti kořalku, začez odváděla do důchodu panského ročně po 14 zl., bylo nebezpečí, že poddaní budou kupovati tu a tam pálenku městskou na újmu nájemců židů. Vrchnost proto nařídila, aby všichni hamerníci, kteří dosud nebrali s pivem kořalku, byli zavázáni bráti jí ročně 3 vědra. Robotníci měli nájemcům židům zdělati v panských lesích 75 sáhů dříví palivového, je robotními potahy bez náhrady a odměny do vinopalny odvézti a na sáhy složit. Ku krmení dobytka vydalo se jim z obročního úřadu 24 korců zadiny zdarma.

Zároveň s vinopalnou převzala polenská židovská obec do nájmu knížecí draslařství, kde se z popele vyrábělo draslo potřebné k mydlářství, barvířství a k výrobě kamence. Předala se jí chalupa se železnými kotli, káděmi a jiné potřeby ku vaření potaše a ku kalcinování. Výrobní materiál, popel, byli povinni sem dodávati sládcí z pivovarů, panské cihelny, vápenice, ovčáci a poddaní podle starodávné výměry 2 tisíce korců přepáleného popela ročně. Poddaní obdrželi za každý korec popela 8 kr., panské podniky průmyslové dodávaly popel zdarma. K pálení potaše obdržela židovská obec z panských lesů 75 sáhů dříví robotníky zdělaných a dovezených. Byla za to povinna všecken vyloužený popel odevzdati k hnojení panských polí. Pod trestem bylo jí zakázáno jinam jej odvážeti. Sudy na potaš museli si nájemci opatřovati sami. Ostatní dřevěné nádobí v dobrém stavu udržovati zde i ve vinopalně bylo povinností panského bednáře. Nájomu z vinopalny a draslářny uvolila se židovská obec platiti 1137 zl. ročně, a to čtvrtletně napřed, mimo to 6 kr. poplatku do důchodu panského za každý korec popele dodaný poddanými nad předepsané 2 tisíce korců. Za dodržení těchto podmínek a závazků ručila židovská obec celým svým jméním. K vedení přejmutých závodů zavazovala se dosaditi do draslářny a vinopalny poctivého, mírumilovného domácího žida.

Výrobu drasla a pálení kořalky v Polné měli židé pronajaty od vrchnosti po dlouhou řadu let za podmínek přibližně stále stejných.

Při obnově smlouvy roku 1761 uloženo bylo šenkýřům a rychtářům bráti s každým sudem piva 2 ½ mázu kořalky. Kdyby vzal šenkýř pálenky více nad množství povinné, měl se mu počítati každý máz více odebraný po 10 kr. za kterékoliv ceny obilí.

Kdyby polenští mlynáři nemohli pro nedostatek vody vinopalníkům žito sešrotovati, museli tak učiniti mlynáři pořadem na řece Sá-zavě ležící.

Hostinský za Peklem byl povinen vzíti s každým sudem piva 2 mázy kořalky. Nájemci vinopalníci byli oprávněni vyžádati si kdykoliv prohlídku u hostinského v panském domě, neprodává-li cizí likéry a kořalku.

Roku 1761 uloženo bylo vrchností mlynářům, mnoho-li má každý ročně odebrati od polenských vinopalníků kořalky. Nařízeno, aby bral polenský mlynář 2 vědra, borský 2 vědra, luteránský $\frac{1}{2}$ vědra, pekelský 3, červený 3, loucký 2, Čejka 2, Stukheil 2, u dolního dvora $\frac{1}{2}$, u horního dvora $\frac{1}{4}$, borovský mlynář $\frac{1}{2}$ vědra, jitkovský $\frac{1}{4}$, řecký 2, dianský $\frac{1}{4}$, ostrolovský $\frac{1}{2}$, sobíňovský 2, Janáček $\frac{1}{4}$ a bílecký 1 vědro, úhrnem 24 věder. Jest viděti, že bylo to v zájmu vrchnosti a židů, pili-li poddaní hojně kořalku. Kdyby jim mlynářům tato výměra nepostačovala a oni více spotřebovali, nesměli pod trestem 6 říšských tolarů v prvním pádu, pod trestem však zrušení nájemní smlouvy v případě druhém krýti další potřebu u měšťanů v Přibyslavi, Polné neb jinde, ale jen a výhradně u vinopalníků židovských v Polné. Tento závazek byl jim vrchností vložen také do nájemních smluv. Odebrané množství kořalky zanašelo se buď do register, aneb zařezávalo se do vrubu.

Roku 1761 zrušena byla povinnost poddaných odváděti popel do panské draslárny. Zůstala omezena jen na pivovary, vápenice, cihelny a panské zřízenice, jimž byl vyměřen poplatek 8 kr. za 1 korec popele. Nájemci draslárny mohli popel kupovati kdekoliv na panství, ve vsích i městech ano i jinde za cenu libovolnou. V Borové a Krucemburku vystavěla jim vrchnost boudy pro uschování koupeného popela. Odvážel se jim do Polné robotními potahy. K posluze ve vinopalně byl nájemcům přidělen po celý rok 1 robotník.

Od roku 1761 dostávali nájemci židé ke krmení dobytka 2 fůry sena a 2 fůry otavy. Nájemné bylo jim sníženo na 850 zl. ročně, poněvadž ubýly jiné výhody.

Na polenském panství byl ještě vrchnostenský pivovar v Borové. Odtud byly povinny bráti pivo vesnice ležící napravo od řeky Sázavy, která byla zde hranicí dvou odbytišť panského piva. Pro kořalku vyměřenou šenkýřům podle množství piva v Borové odebraného museli si tito docházeti do Polné, což pro velkou vzdálenost bylo spojeno se ztrátou času a jiným nepohodlím. Není divu, že se nařízení vrchnostenských úřadů o odeírání kořalky od výčepníků z této strany nedodržovala, obcházela a že do vzdálenějších vesnic panství na pravém břehu řeky Sázavy ležících dopravovaly se lihové nápoje z panství cizích. Tím trpěl újmu knížecí důchod. Pociťovala se tím více, že na odběr piva z borovského pivovaru odkázáno bylo o 10 vesnic více a že v této končině na Ransku a v Polničce byly železné hamry, v nich zaměstnáno četně dělníků, kteří při dobrých výdělcích popřáli si více lihových nápojů. Aby tuto závadu odstranil a podloudnou dopravu cizí kořalky na polenské panství zamezil, navrhl vrchní hospodářský úřad v červnu 1769, aby se v Borové vystavěla nová panská vinopalna.

Úmyslu hospodářského úřadu postavil se na odpor mimo nadání duchovní správce farnosti borovské Jakub Vrba. Pálení kořalky bylo považováno všeobecně za živnost židovskou. Farář Jakub Vrba dorozuměn jsa s vikářem bránil příchodu židů do Borové. Odvolávali se na usnesení za Ferdinanda III. roku 1650 vydané, že se v Čechách nesmí židé usaditi v místech, kde už roku 1618 nebyli. Farář poukazoval dále, že židé dopustili se na mnoha místech rouhání nejsvětější svátosti, s kterou šel kněz kolem jejich příbytků k nemocnému. Také vinopalna v Borové chystá se na otevřeném veřejném místě, kudy on se svátostí k nemocnému jíti bývá nucen.

Kníže byl v pochybnostech, neprohřeší-li se proti stávajícím předpisům, když se židovskému pachtýři borovské vinopalny upraví zde byt ku stálému pobytu. Dosud v Borové žida nebylo a patenty bylo přísně pod pokutou 1 tisíce kop grošů zakázáno stavěti nové domy židovské. Domníval se, že by se dalo čeliti závadám při odběru kořalky, kdyby se v Polné vařilo na více kotlích a v Borové zřízen byl jen sklad a výčep. Hejtman naproti tomu namítal, tím právě že by se porušil patent, zakazující pod pokutou tisíce kop grošů budovati židům nové příbytky. Musel by se přece pro žida skladníka a šenkýře vystavěti v Borové domek, proti čemu by farář s vikářem a duchovními úřady jistě protestovali. V daném případě nejedná se ve smyslu vrchního hospodářského návrhu o stavbu židovského příbytku, ale o stavbu vinopalny, které jsou císařským rozhodnutím ze dne 25. srpna 1725 ze zákazu toho vyjmuty a na které se patenty z roku 1650 nevztahují. Nebezpečí pokuty zde tedy nestává. Pochvaloval si, že v Borové nachází velmi příhodné místo pro vinopalnu za pivovarem, mlýnem a obydlím myslivcovým. Jest opatřeno dostatečným množstvím vody bez újmy pivovaru. Vzdálena jsouc od ostatních budov, nebude nebezpečí pro případ ohně. Knížecímu důchodu kyne z ní veliký zisk nejen lepším odbytem kořalky, ale hlavně krmením a prodejem dobytka (vinopalníci chovali veliký počet krmného dobytka, který výpalkami vykrmovali a draho prodali. Byl to největší zisk jejich živnosti. Když roku 1804 v říjnu zakázáno bylo co nejprísněji páliť kořalku z obilí, museli nájemci polenské vinopalny Josef Seegen a jeho zeť Salomon Löw z nedostatku pomejí a píce narychlo odprodati 28 krmných volů).

(pokračování)

Božena Němcová v Polné¹

Nevím, zda bylo mi v žití co milejším a vzácnějším nad vzpomínky z dob národního probuzení, rodiči mími vyprávěné, zachovávané ve vzpomínkách jako vzácné květy. Jsou takové vzpomínky jako květy immortel, nepozbudou svojí barvy, zdají se býti svěží jako květy protěže.

V mém rodišti, městě Polná v Žďárských horách, panoval čilý ruch vlastenecký. Od doby, kdy byly patrimoniální úřady vrchnosti, arcí německé, ze zámku polenského přeloženy do Přibyslavě a Zámku (či kláštera) Žďáru, zvedalo občanstvo hlavy a záhy česká četba vykonala svoje poslání. Divadlo české počalo se hráti již roku 1825, a to v sále vrchnostenského zámku. Hrálo se někdy i německy – nějaký kousek, a tak zvané „akademie“ byly sestaveny z českých i německých zpěvů a deklamací.

Otec můj zařídívší svůj kupecký obchod v roce 1838, stál záhy v kruhu vlastenců na čelném místě. Při obchodě v zboží smíšeném měl i trafikou (pamatuji se z doby svého nejútlejšího mládí na tabuli s namalovaným Turkem a nápis „Propag c. k. tabáku“), pak vinárnu a malé knihkupectví, připojené k prodeji kalendářů a školních knih. Vlastenecká společnost se scházela ve vinárně u Pittnerů každé neděle, čítány tu české noviny, půjčovány navzájem české knihy a rokováno o těch „nových“ časech, o úkazech slibnější budoucnosti českého národa. Byly to doby naivního vlastenectví Tylova, kdy přednesení české písně, zavěšení obrazu z českých dějin, kupování českých knih platilo za činy vlastenecké, činy, jaké nazýval Havlíček „vlasteneckými cukrлаты“.

Ve vinárně mého otce zavěšeny byly na stěnách obrazy českých králů, počínaje Přemyslem, nescházel Hus a Žižka, a jak vycházely podobizny českých buditelů, přibývaly k předešlým. Byl tu Jungmann, Dobrovský, Palacký a jiní, a hlouček vlastenců patřil zbožně k obrazům těm, čerpaje z rozhovorů o nich uvědomění a sílu k té drobné národní práci, která stala se úkolem menších venkovských měst, která vnikla do rodin a stala se základem pevným pro práci příštích pokolení. Ve všední dny scházel se ve vinárně kroužek menší. Přicházel děkan s oběma kaplany, úředníci a někteří starší měšťané. V roce 1839² přidružil se k této denní společnosti Josef Bořivoj Němec, kterýž se

¹ Příspěvek byl otištěn ve sborníku Černý, Václav (ed.): *Božena Němcová 1820–1862*. Náchod 1912, s. 93–96.

² Zde se autorka patrně mylí – Němcovi přišli do Polné na sklonku roku 1840 (srov. Hladík, Bohuslav: *Božena Němcová a Polná*. Polná 1976, s. 4).

právě do Polné dostal. Seznámiv se, žádal nové přátele o zapůjčení knih. Oba kaplani Josef Seidel a Josef Tapin Kuhn nabídli svoje knihy rádi krásné mladé paní Němcové.

Božena Němcová přečetši německé knihy obou kněží a obdrževši z rukou kaplana Kuhna Tylovu práci „Poslední Čech“, vyprávěla mému otci o hlubokém dojmu, jakýž tento román jí byl v duši způsobil. Otec nabídl mladé paní i svoji knihovnu a první knihou, kterou si odnášela, byl almanach „Vesna“, řízený Boleslavem Jablonským. Záhy přinesla knihu zpět, záhy přečetla celou otcovu knihovnu a sháněla se po českých knihách, kde jich bylo lze jenom sehnati.

Líbilo se jí v Polné a libovala si v kruhu vlastenců. Působila při společných schůzkách za letních podvečerů a nedělních odpůldnů v hostinských zahradách a pod lipami panského pivovaru i na paničky měšťanů a nabádala tyto k českému čtení. Přivezli Němcovi s sebou do Polné synáčky Karla a Hynka a narodila se jim zde dceruška. Když šla s touto k úvodu, provázela ji do kostela místo kmotry moje matka, kteráž ráda na to vzpomínala. Němcová nazývala maminku někdy žertem „paní kmotrou“.

Němcové líbilo se v Polné. Město jest překrásně položeno, starý zámek a zřícenina hradu zrcadlí se v hladině obrovského rybníka „Peklo“ s překrásným pozadím lesnatého vrchu. Moje maminka vyprávěla vždy ráda, že docházejíc k dohledu na pole, potkávala často Němcovou, která se sama po mezích procházívала, majíc vždy plné ruce polních květin a tyto i za pasem i ve vlasech zatknuty. Že byla velice krásnou, říkávala matka vždy, tvrdíc, že sličnější ženy nikdy nepoznala.

Ráda však stěhovala se Němcová roku 1842 do Prahy, kde byla ve vybraném kruhu tehdejší vlastenecké společnosti mile přijata a oblíbena. Vzpomínala však ráda na polenské vlastenecké přátele, dopisovala si s kaplanem Kuhnem a svým otcem, kterýž ji také několikrát v Praze, tehdy arci dlouhou, téměř dvoudenní jízdou po dostavníku dosažitelné, navštívil.

Když objevilo se jméno Boženy Němcové na obzoru české literatury, tu těšili se polenští vlastenci z toho, že spisovatelka Němcová mezi nimi prodlévala. Důkazem jest, že v mnoha rodinách dáváno dítkám jméno Božena. I můj otec pojmenoval tak svoji dceru, a maminka byvší někým vyzvána za kmotru, což se často stávalo, a žádána, by dala novorozenátku svoje jméno Leopoldina, odpírala vždy, míníc, že to je jméno německé, a radila nazvati dítko Boženkou.

Slibovala Němcová, že přijede se někdy s dětmi do Polné podívati, leč nedošlo k tomu. Ale spisy její kupovány a čteny, těšeno se, any se objevovaly její práce v časopisech.

Opisuji tuto dva listy, které psala Božena Němcová mému otci.

V Praze, dne 2. ledna 1845

Mnohovážený příteli!

Podivila jsem se, že můj list ještě nemáte, který jsem hned před novým rokem odeslala, skrze mladého Sadila, ale on jej bezpochyby nějakému vozkovi dal a tím se snad opozdil. Kdybyste ho tedy neměl dostat, píšu Vám raději o tom, oč jsem Vás prosila.

Bude se zde jako loňského roku na masopustní pondělek dávat maškarní merenda, o které se chtějí místní vlastenky v národních krojích prezentovat. An žádný zde ten kraj okolo Polné nezná, ráda bych já, jestliže šat dostanu, Polenskou selku dělala. Já však nevím, jest-li to původně český neb německý kraj, ale to nic nedělá, jen jestliže se v českých vesnicích nosí. Myslím ty širokaté selky s těmi modrými sukněmi a tím čepením. Buďte tak dobrý, zdali Vám to možná, a objednejte mi to. Ale musela bych míti všecko, totiž: sukni, zástěru, šněrovačku, kabát, košili a pak čepení do hlavy. Ale teď nevím, je-li to již z vlasů udělané a jehlicí se to jen přidělá, aneb si to každá sama udělati musí. Prosila bych tedy, abyste mně to psal a jen pentli a jehlici poslal, nejsou-li ty ručičky falešné. Že černé vlasy mám, to víte snad, ale pro větší jistotu Vám posílám míru délky, šířky ramenou a v polo. Největší nit je délka, nejmenší šířka ramen a prostřední v polo. O červené punčochy a prasky ke střevícům se nějak postarám, jakož i o červený šátek.

Co děláte ve Vaší Polné? Nebudete mít český bál nebo besedu? Myslím, kdybychom tam teď byli, že by nás to víc těšilo. Kdy přijedete zase do naší Prahy? Až bude železná dráha, to bude příteli slávy, a všecko české - - Také máme mnoho naděje k vystavění nového českého divadla. Nyní Vás ještě jednou prosím, jestliže Vám to možné bude, byste šaty dostal a Vám to jinak žádné obtíže činiti nebude, mně co nejdříve odeslal, ale to Vás budu prositi, kdybyste mně hned psal, zdali je dostanu čili nic a po kom je posíláte.

Pozdravení od mého muže na Vás a všechny známé, jakož i ode mne, obzvláště mě Vaší milé choti mějte doporučenou.

S úctou zůstávám Vaše Božena Němcová.

Ochotný přítel rád vyplnil přání spisovatelčino, opatřil a zaslal ji žádaný kraj. Tuto poděkovací dopis:

V Praze, dne 18. února 1845

Mnohovážený příteli!

Odpusťte, že jsem tak nezdvořilá a teprv teď Vám za Vaši službu děkuju. Byla jsem ty dni, když vozká přijel, trochu churavá, a posud mně

není tuze dobře, poslala jsem tedy šaty bez řádky psané. Ty punčochy a to tílko beztoho jste té selce dal, já jsem si je dala z tenší látky ušítí, ale kdyby jí to nebylo milé, nechala jsem plátno při tom, snad si ho ale nechá tak. Já Vám mnohokrát srdečně děkuju za Vaši starost i Vaši choti, a budete-li kdy čeho ode mne žádati, mileráda Vám to udělám. Jestliže ještě co k placení přijde, tedy mně pište, já to zapravím. Jak jste se v besedě bavili? A jak jste masopust strávili? Jak merenda dopadla, budete beztoho v Květech od Tyla čísti, bylo toho mnoho a nebylo to tak srdečné jako loni, můj kraj se líbil. Ještě dvě léta a bude z merendy česká redouta. Byl jste spokojen s Vaším referátem ve Včele? Pište brzy zase něco tak prospěšného a potěšitelného jako o Moravě, bylo by potřebí, kdyby se to v Čechách také stávalo.

Nyní ještě jednou Vám díky vzdávám, Vaši drahé choti i všem známým mějte mně odporučenu. Od mého muže srdečné pozdravení.

S úctou

Božena Němcová

Onen referát zaslán byl Antonínem Pittnerem do „České Včely“. Týkal se českého plesu či „besedy“ v Jihlavě, při kterém byl otec můj spolupořadatelem. Při této zábavě rozdávány byly dámám taneční pořádky v podobě hodinek. Kromě seznamu tanců nacházely se na růžovém lístku veršičky:

*V staré doubravině mladá lipka roste,
v jejím libém stíně vítej, milý hoste.
Lahodí-li tobě libé stínu vání,
neobtěžuj sobě lipky pěstování.*

Veršičky tyto složil MUDr. Leopold Fritz, tehdejší a dlouholetý potomní předák Čechů jihlavských, který v letech osmdesátých koupil dům pro českou školu v Jihlavě a svoje jmění – zemřev neženat – odkázal Ústřední Matici školské. Byl přítelem mých rodičů, doprovodil moji maminku ke hrobu. Jeho sama pak doprovodil ke hrobu můj otec, tehdy již kmet více než osmdesátiletý, nedlouho před svojí smrtí.

Vzácnou, drahou jest mi vzpomínka, že rodiče moji účastnili se byt' jen drobné, přec důležité práce národní. Nejdražším jest mi po nich dědictvím. A vzpomínka na Boženu Němcovou, na její přátelské styky s rodiči mými zůstane mi po čas života mého květem nevadnoucím.

V tichém městě pod horami Žďárskými žila vždy památka slavné spisovatelky v úctě a lásce u všech, kdo ji znali i kdo poznali ji jenom z jejích spisů, z jejího zlatého pera.